

ЭОЖ347.73
МРНТИ 06.73.15

DOI: <https://doi.org/10.37788/2022-2/73-81>

З.А. Арынова^{1*}, Г.О. Ережепова¹, С.Т. Киреев¹
¹Инновационный Евразийский университет, Казахстан
*(e-mail: zaryn24@mail.ru)

Павлодар облысының бюджетін қалыптастыру және пайдалану мәселелерімен оларды шешу жолдары

Андатпа

Негізгі мәселе: Өңірлердің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуы бірқатар факторлармен анықталады, олардың қатарына әлеуметтік функцияларды орындау, деңгейаралық ұйымдастырушылық қатынастарды реттеу, өңірлердің экономикалық және қаржылық дербестігін күшейтуге арналған ерекше рөлдегі тиімді бюджет саясатын іске асыру жатады. Бюджет саясатын тиімді басқару – басқарудың барлық деңгейлерінде бюджеттік реттеу тетіктерін мақсатты пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ол бірқатар функцияларды жүзеге асыруды қамтиды, олардың ішінде бақылау функциясы ең маңызды болып табылады. Экономикалық қатынастар жүйесінде ол мамандандырылған қаржы органы – қазынашылыққа жүктеледі. Мыналар өзекті міндеттер болып табылады: өңірдің бюджеттік ағындарын реттеу, бюджет қаражатының түсуі мен нысаналы пайдаланылуын бақылауды күшейту; бюджетаралық қатынастарды жетілдіру; бюджеттердің кіріс базасын олардың жиналуын арттыру есебінен ұлғайту; және т.б.

Осы міндеттерді шешу процесінде басқарушылық, ұйымдастырушылық және әдістемелік сипаттағы бірқатар проблемалар туындайды, оларды шешу аймақтың бюджет саясатының тиімділігін арттыруға және соның салдарынан оның экономикалық дамуына ықпал етеді.

Мақсаты: Павлодар бюджетінің мысалында жергілікті бюджеттерді қалыптастыру және орындау бөлігінде бюджет саясатын іске асырудың өңірлік ерекшеліктерін зерделеу, өңірде орын алған проблемаларды анықтау және бюджет процесін жетілдіру бағыттарын айқындау болып табылады.

Әдістері: Зерттеудің әдіснамалық негізін танымның жалпы ғылыми және арнайы әдістері құрады: талдау және синтез, шегеру және индукция, тарихи, логикалық, құрылымдық-функционалдық және салыстырмалы талдау, сонымен қатар жеке-ғылыми әдістер: статистикалық-экономикалық және есептеу-аналитикалық.

Нәтижелері және олардың маңыздылығы: Жергілікті бюджетті қалыптастыру бірыңғай әдіснаманы, Бірыңғай бюджет заңнамасын қолдану және мемлекеттік жоспарлау жүйесінің орта мерзімді кезеңге арналған басты құжаты – Қазақстанның 2050 жылға дейінгі ұзақ мерзімді даму стратегиясын іске асыру үшін әзірленген Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына бағдарлау арқылы жүзеге асырылады. Республиканың стратегиялық даму жоспарларында қойылған барлық міндеттерді іске асыру жергілікті бюджеттер деңгейінде бастау алады. Мемлекеттік міндеттерді шешуге, ең алдымен, жергілікті деңгейде халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға кепілдік беріледі. Барлық ұдайы өндіру процесі бойындағы өңірлердің рөлін асыра бағалау мүмкін емес, сондықтан жергілікті деңгейде бюджет қаражатын пайдаланудың дербестігі, икемділігі және тиімділігінің жоғары дәрежесі – кез келген аумақта қоғамның, өндіріс пен бизнестің табысты дамуының кепілі.

Түйінді сөздер: бюджет, бюджет саясаты, өңір, бюджет кірістері, бюджет шығыстары, қаржы жүйесі, трансферт

Кіріспе

ҚР бюджет жүйесінің негізгі қағидаттарының бірі болып табылатын бюджеттің теңгерімділігі проблемасы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Оның мәні бюджеттің кірістері мен шығыстарының теңдігінде жатыр, алайда практикалық тәжірибеге сүйене отырып, бұл тепе-теңдікке қол жеткізу экономикалық процестердің күрделілігі мен алуан түрлілігіне байланысты қиын міндет екенін атап өтуге болады. Кірістер мен шығыстарды бір-бірімен теңестіре алмау нәтижесінде бюджет тапшылығы немесе профициті байқалады.

Мемлекет қоғам алдындағы өз міндеттемелерін орындау үшін қаржылық ресурстарға мұқтаж. Қаржылық ресурстардың жетіспеушілігімен кірістер мен бюджет шығыстары арасында тепе-теңдік бұзылады.

Қазақстан Республикасының Бюджет жүйесін жаңғырту соңғы жылдары проблемалық мәселелер туындамай өте алмады және мемлекеттік жоспарлау жүйесін одан әрі жетілдіруді талап етеді. Облыстың жергілікті атқарушы органдары өңірлердің бюджет жүйесінің жұмыс істеуі және оны жетілдіру жөнінде бірнеше рет ұсыныстар енгізді.

Материалдар мен әдістер

Теориялық және әдіснамалық негіз нарықтық экономика мен қаржының жалпы теориясының ережелері, репродуктивті процестің қаржылық қамтамасыз етілуі, аумақтық экономикалық жүйелердің дамуы, аймақтық саясаттың қалыптасуы, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің қалыптасуы, жергілікті бюджеттің қалыптасуы мәселелерін қамтитын отандық экономист ғалымдардың ғылыми еңбектері болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қаржыны, бюджетті басқарудың өзекті мәселелері, бюджеттік үдерістерді басқарудың тиімділігі У.Б. Баймұратов, В.Д.Мельников, К.К. Ильясов, А.Б. Зейнелгабдин, З.Д. Ысқақова, С.Ж. Ынтықбаева, А.А. Нурумов, Н.К. Кучукова, С.М. Өмірбаев, Б.С. Утибаев, Р.М. Жүнісова, Н.Т. Сартанова, М.Б. Қадырова және басқа ғалымдардың зерттеулерінен пайымдауға болады.

Нәтижелері

Бүгінгі таңда Павлодар облысында бюджетті орындауда кейбір жетістіктер бар, көптеген экономикалық көрсеткіштерді тұрақтандыруға қол жеткізілді. Тиімді бюджеттік реттеуді дамыту бойынша елеулі қадамдар жасалды.

Назар аудару қажет бюджетаралық қатынастардың маңызды сәті – бұл мемлекеттік басқарудың әртүрлі деңгейлерімен тиісті бюджеттерді қарау және бекіту мерзімдері, бұл төменгі бюджеттер әрекеттерінің белгілі бір шектеулілігін растайды. Облыстық бюджет Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2014 жылғы 31 қазандағы № 470 бұйрығымен бекітілген жергілікті бюджеттердің жобаларын әзірлеу қағидаларына сәйкес жыл сайын үш жылдық кезеңге әзірленеді.

Жергілікті бюджетті әзірлеу процесі мынадай кезеңдердің реттілігінен тұрады:

- 1) жергілікті бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің бюджеттік өтінімдері мен бюджеттік бағдарламаларының жобаларын жасау және қарау – ағымдағы қаржы жылының 30 мамырына дейін.
- 2) жоспарлы кезеңге арналған қала бюджетінің жобасын қарау және айқындау-ағымдағы қаржы жылының бірінші қазанынан кешіктірмей;
- 3) қала бюджетінің жобасын әкімдіктің қарауына ұсыну – ағымдағы қаржы жылының он бесінші қазанынан кешіктірмей;
- 4) алдағы кезеңге арналған жергілікті бюджет туралы мәслихат шешімінің жобасын ұсыну-ағымдағы қаржы жылының бірінші қарашасынан кешіктірмей
- 5) ағымдағы қаржы жылының бірінші қарашасынан кешіктірмей
- 6) мәслихаттың қала бюджеті туралы шешімін іске асыру туралы қаулы қабылдау – бюджет бекітілгеннен кейін екі апта мерзімде
- 7) мемлекеттік органдардың бюджеттік бағдарламаларын бекіту - оныншы қаңтарға дейін.

Павлодар облысында облыстық бюджет, аудандық, қалалық бюджеттер Қазақстан Республикасы Бюджет кодексінің ережелеріне және қабылдануы Қазақстан Республикасының Бюджет кодексінде көзделген басқа да нормативтік-құқықтық актілерге сәйкес қалыптастырылады.

Осы бюджеттерді мемлекеттік жоспарлау жөніндегі тиісті жергілікті уәкілетті органдар Павлодар облысының әлеуметтік-экономикалық даму болжамын ескере отырып, жыл сайын үш жылдық кезеңге әзірлейді.

Жергілікті бюджеттерге тиісті деңгейдегі түсімдерді болжау бюджет түсімдерін болжау әдістемесі негізінде жүзеге асырылады.

Талқылау

Ағымдағы қаржы жылының бірінші мамырына дейін тиісті деңгейдегі бюджеттік бағдарламалардың әрбір әкімшісі үшін шығыстар лимиттері, сондай-ақ тиісті бюджет комиссиясының ұсыныстарын ескере отырып, жаңа бастамаларға арналған лимиттер айқындалады және жеткізіледі.

Бюджеттік бағдарламалардың әкімшілері ағымдағы қаржы жылының 15 мамырына дейін облыстың, аудандардың, қалалардың мемлекеттік жоспарлау жөніндегі жергілікті уәкілетті органына бюджеттік өтінімдерді және бюджеттік бағдарламалардың жобаларын толық көлемде ұсынады.

Тиісті деңгейдегі мемлекеттік жоспарлау жөніндегі уәкілетті органдар бюджеттік өтінімдер мен бюджеттік бағдарламалардың жобалары бойынша қорытындылар қалыптастырады және оларды тиісті бюджет комиссиясының қарауына жібереді.

Бұдан әрі мемлекеттік жоспарлау жөніндегі уәкілетті органдар жоспарлы кезеңге арналған бюджет жобаларын жасайды және оны тиісті бюджет комиссиясына шығарады (облыстық бюджет 15 қыркүйекке дейінгі мерзімде, қалалар мен аудандар бюджеттері ағымдағы қаржы жылының бірінші қазанына дейін).

Мемлекеттік жоспарлау жөніндегі уәкілетті органдар бюджеттердің жобаларын тиісті жергілікті атқарушы органдардың – облыстық бюджеттің қарауына ағымдағы қаржы жылының 15 қазанына дейінгі мерзімде ұсынады.

Облыстың, аудандардың (облыстық маңызы бар қалалардың) әкімдіктері бюджет жобаларын талқылауды тиісті Қоғамдық кеңестің отырысында жүргізеді. Жергілікті бюджеттің жобасын жергілікті атқарушы орган тиісті мәслихатқа енгізеді (облыстық бюджет 15 қазанға дейінгі мерзімде, қалалар мен аудандар бюджеттері ағымдағы қаржы жылының бірінші қарашасына дейін) және мәслихаттардың тұрақты комиссияларында қаралады.

Бюджет жобасы тиісті деңгейдегі өкілді органның қарауына енгізілгенге дейін алдын ала бес жұмыс күні бұрын уәкілетті органның интернет-ресурстарында Азаматтық бюджет жұртшылық үшін қолжетімді нысанда орналастырылады.

Бұдан басқа, бюджет жобасы бекітілгенге дейін талқылау үшін ашық нормативтік құқықтық актілердің интернет-порталында жарияланады.

Қазақстан Республикасы Бюджет кодексінің 75-бабына енгізілген өзгерістерге сәйкес ауылдық округтердің бюджеттерін аудандық бюджетті бекіту туралы аудан (облыстық маңызы бар қала) мәслихатының шешіміне қол қойылғаннан кейін екі апта мерзімнен кешіктірмей ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) мәслихаты бекітеді.

Жергілікті бюджеттерді бекітудің ұсынылып отырған мерзімдерін ескере отырып, қаржы жылы басталғанға дейін аудан (облыстық маңызы бар қала) мәслихаттарының ауылдық округтердің бюджеттері туралы шешімдерін бекітудің және әділет органдарында тіркеудің бұзылу қаупі бар. Мәселен, республикалық бюджет ағымдағы қаржы жылының бірінші желтоқсанынан кешіктірмей Парламент Палаталарының бөлек отырысында бекітіледі. Қазақстан Республикасының Президенті республикалық бюджет туралы Заңға қол қойғаннан кейін екі апта мерзімнен кешіктірмей (яғни 14 желтоқсанға дейін) ұсынады. Аудандық бюджетті бекіту туралы облыстық мәслихаттың шешіміне қол қойылғаннан кейін екі апта мерзімнен кешіктірмей (яғни 28 желтоқсанға дейін) ұсынады.

Ауылдық округтердің бюджеттерін бекіту – аудандық бюджетті бекіту туралы аудандық мәслихаттың шешіміне қол қойылғаннан кейін екі апта мерзімнен кешіктірмей (яғни белгіленген мерзім сақталмайды және бюджетті бекітуге орта есеппен 3-5 күн қалады). Бұл ретте төмен тұрған бюджеттерге нысаналы трансферттер мен кредиттерді бөле отырып, жоғары тұрған бюджетті іске асыру туралы қаулыларды қабылдаудың және нақты берудің қолданыстағы мерзімдерін ескеру қажет.

Осылайша, ауылдық округтердің бюджеттерін бекіту мерзімдері іс жүзінде қаңтар айына шегерілді (аудан мәслихатының шешіміне қол қойылғаннан кейін екі апта мерзімнен кешіктірмей – аудандық бюджет 25-28 желтоқсанға дейін бекітіледі). Желтоқсанның соңғы күндерінде ауылдық бюджетті бекітіп үлгеру үшін қалалар мен аудандардың атқарушы органдары оларды аудандық (қалалық) бюджетпен қатар іс жүзінде 1-2 күн бұрын ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) бюджетін іске асыру туралы қаулы қабылдай отырып, өте қысқа мерзімде тиісті мәслихаттарға шығаруға мәжбүр.

Тіпті бұл ретте, мәслихаттардың шешімдерін әділет органдарында қарау және басқа да бюджеттік рәсімдерді өткізу мерзімдерін ескере отырып (ауыл әкімінің бюджетті іске асыру туралы шешімін қабылдау, қазынашылық органдарында шаблондарды жүктеу, қаржы бөлімдерімен қаржыландыру жоспарларын пысықтау, шарттар жасасу және т.б.), ауылдық бюджеттерді қаржыландыру ақпан айының басына ауыстырылады.

Осыған байланысты республикалық бюджеттің де, жергілікті бюджеттердің де бюджеттерін бекіту мерзімдерін қайта қарау қажет. Павлодар облысының бюджеті олардың арасындағы өзара өтелетін операцияларды есепке алмағанда, облыстық, қалалық және аудандық бюджеттердің жиынтығын білдіреді. Облыстық бюджет облыстық мемлекеттік органдардың, оларға ведомстволық бағынысты мекемелердің міндеттері мен функцияларын қаржылық қамтамасыз етуге және нақты нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік саясатты іске асыруға арналған орталықтандырылған ақша қорын білдіреді.

Павлодар облысы бюджетінің кіріс бөлігін талдау 1-кестенің деректеріне сәйкес оның болжамды параметрлерінің асыра орындалу үрдісін және 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы түсімдердің өскенін айғақтайды[1].

1 кесте – Павлодар облысы бюджетінің атқарылуын талдау

Показатели	2019 жыл		2020 жыл	
	план	касса	план	касса
Кірістер, оның ішінде	255809,0	257878,1	315840,6	327574,5
Салықтық түсімдер	112838,4	114576,1	146815,8	156005,0
Салықтық емес түсімдер	1715,1	1986,9	1765,9	2373,4
Негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер	4714,8	4774,4	3641,7	5578,9
Трансферттердің түсімдері	136540,7	136540,7	163617,2	163617,2
Бюджеттік кредиттерді өтеу	991,0	889,8	2692,3	2701,2
Қаржы активтерін сатудан түсетін түсімдер	1250,7	1209,5	3,7	5,8
Қарыздар түсімі	9936,2	9940,1	46084,8	46068,2
Бюджет қаражатының пайдаланылатын қалдықтары	2471,6	64,8	2387,9	-13010,7
Қаржы жылының басындағы бюджет қаражатының қалдықтары	-	2478,8	-	2413,9
Есепті кезеңнің соңындағы бюджет қаражатының қалдықтары	-	2413,9	-	15424,7
Кірістер-барлығы	270458,5	272396,3	367009,3	378763,6

1-кестенің жалғасы

Шығындар	260013,2	259538,9	352081,7	348414,3
Бюджеттік кредиттер	4160,4	4158,8	3942,2	3939,3
Қаржы активтерін сатып алу	1153,9	1153,9	3138,6	3138,6
Қарыздарды өтеу	5130,9	5130,7	7846,8	7846,7
Барлық шығыстар	270458,4	269982,3	367009,3	363338,9
Бюджет тапшылығы (профициті)	-7276,9	-4874,3	-40625,9	-25210,8
Тапшылықты қаржыландыру	7276,9	4874,3	40625,9	25210,8
Ескертпе – Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті деректерінің негізінде құрылды				

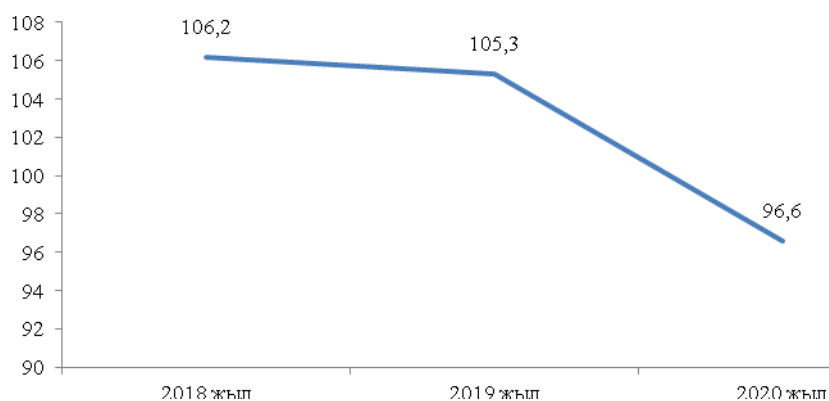
2019 және 2020 жылдардың қорытындылары бойынша өңірлердің меншікті кірістерінің көрсеткіші 44,4 % деңгейінде қалыптасты, онда 47,6 %, жергілікті бюджеттердің кірістерінде республикалық бюджеттен берілетін трансферттердің үлесі басым болып табылады – 52,9 % және 49,9 %. Осылайша, республикалық бюджеттен түсетін трансферттер өңірдің әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешудің басты көзі болып қала береді, бұл белгілі бір дәрежеде жергілікті бюджеттердің республикалық бюджеттің атқарылуына тәуелділігін күшейтеді. Бұл ретте трансферттердің түсімі жергілікті атқарушы органдар жұмысының тиімділігіне байланысты болмайды. Сондықтан жергілікті органдар трансферттерге тәуелділікті азайтуға және жергілікті бюджеттердің кіріс бөлігін басқа көздер есебінен толықтыруға мүдделі емес, өйткені нысаналы трансферттер олардың жұмысына қарамастан және жыл сайын жергілікті бюджеттерге тұрақты түседі.

ҚР бюджет жүйесінің негізгі қағидаттарының бірі болып табылатын бюджеттің теңгерімділігі проблемасы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Оның мәні бюджеттің кірістері мен шығыстарының теңдігінде жатыр, алайда практикалық тәжірибеге сүйене отырып, бұл тепе-теңдікке қол жеткізу экономикалық процестердің күрделілігі мен алуан түрлілігіне байланысты қиын міндет екенін атап өтуге болады. Кірістер мен шығыстарды бір-бірімен теңестіре алмау нәтижесінде бюджет тапшылығы немесе профициті байқалады.

Павлодар облысы бюджетінің параметрлерін орындауды талдау бюджет тапшылығының 2019 жылғы 7276,9 миллион теңгеден 2020 жылы 40625,9 миллион теңгеге дейін немесе 5,5 есе айтарлықтай ұлғаюын көрсетеді.

2020 жылы облыс бюджетінің тапшылығын қаржыландыру 46084,8 миллион теңге сомасында қарыз тарту арқылы көзделді, олардың мәні 2019 жылмен салыстырғанда 9936,2 миллион теңгеден 4,6 есе өсті.

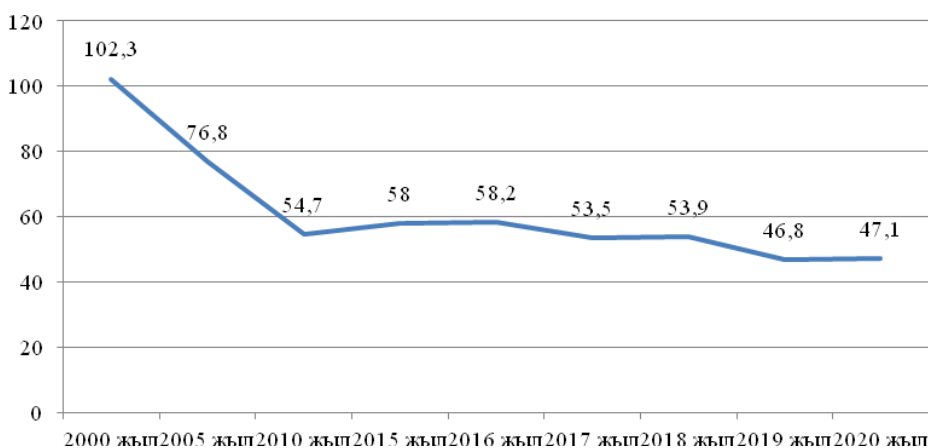
Соңғы үш жыл ішінде 1 суретте көрсетілгендей өңірде ЖӨӨ нақты өзгеру көрсеткішінің 2018 жылғы 106,2 пайыздан 2020 жылы 96,6 пайызға дейін айтарлықтай төмендеуі байқалады, бұл өңірдің экономикалық проблемаларын көрсетеді.

1 сурет – Павлодар облысының ЖӨӨ НКІ серпіні, пайыз

Өңірдің бюджет саясатын іске асырудағы өзекті проблемалардың бірі оның бюджетке түсетін кірістер мен шығыстардың арақатынасын көрсететін бюджеттік қамтамасыз етілуі болып табылады. Павлодар облысының бюджеттік қамтамасыз етілуі төмен болып қалуда, соңғы жылдар ішінде 1-суретте көрсетілгендей, осы көрсеткіштің төмендеуінің айқын үрдісі байқалды. Мәселен, 2020 жылдың соңында өңірдің бюджеттік қамтамасыз етілу көрсеткіші 47,1 пайызды құрады, ал 2000 жылы осы көрсеткіштің шамасы 102,3 пайызды құрады. Бұл үрдіс тек Павлодар облысына ғана тән емес, Қазақстан Республикасы өңірлерінің бюджеттік қамтамасыз етілу көрсеткішінің шамасы 2000-2020 жылдары орта есеппен екі есе – 85,1 пайыздан 38,8 пайызға дейін қысқарды. Бұл негізінен 1996-1999 жылдардағы

макроэкономикалық тұрақтандыру кезеңінен кейін қалыптасқан үкімет деңгейіндегі кірістердің көпшілігін орталықтандыру үрдісіне байланысты.

2 сурет – Павлодар облысының Бюджеттік қамтамасыз етілуі, пайыз

Аймақтық бюджеттердің тепе-теңдігі үшін келесі әрекеттерді орындау қажет:

1) салықтық әкімшілендіруді жетілдіру және жұмыс істеп тұрған салықтық жеңілдіктерді оңтайландыру;

2) кәсіпорындардың пайда сынасалынатын салыққа қатысты салық ставкаларын республикалық бюджетпен өңір бюджеті арасында бөлуді өзгерту;

3) салық өлеушілердің алдыңғысалық кезеңдерінде алған зал алдарына уыстыруды қысқартуға міндетті.

4) басым жобаларды қаржыландыруда мемлекеттік-жекешелік әріптестік саласындағы іскерлік және инвестициялық ахуалды жақсарту жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу және іске асыру.

Павлодар облысының бюджеті өңірдің перспективаға арналған әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі басымдықтары нескере отырып қалыптастырылады, оның ішінде: экономикалық саясатты жүргізу тиімділігін арттыру;

Орнықты дамуға көшу, халықтың өмірсүру сапасын арттыру және адами капиталды дамыту; инфрақұрылымды дамыту 2 кесте ге сәйкес экономиканы жаңғырту және әртараптандыру.

2 кесте – Павлодар облысының 2021-2023 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2020 жыл	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл
Жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ), миллиард теңге	3120,1	3497,8	3634,9	3757,5
Жан басына шаққандағы ЖӨӨ, АҚШ долл. АҚШ-тың есептік бағамы	10053,0	1000,8	1113,0	1194,7
Ең төмен күнкөріс деңгейі, теңге	34302	36018	37639	39333
Жұмыссыздық деңгейі, жұмыс күші санына пайызбен	4,8	4,9	4,8	4,8
Айлық есептік көрсеткіш (АЕК), теңге	2917	3063	3201	3345
Жалақының ең төменгі мөлшері, теңге	42500	60000	60000	60000
Бір қызметкердің орташа айлық жалақысы, теңге	187427	233344	256197	284023
Зейнетақының ең төменгі мөлшері, теңге	43272	46302	49312	52518
Колледж оқушылары стипендиясының мөлшері, теңге:				
- жұмыс біліктіліктері бойынша	21787	21787	21787	21787
- орта буын мамандары бойынша	20949	20949	20949	20949
Ескертпе – Павлодар облысының экономика және бюджеттік жоспарлау басқармасының деректері негізінде жасалға, www.econompravl.gov.kz				

Павлодар облысының әлеуметтік-экономикалық саясатының негізгі басымдықтары:

– тұрақты ақша-кредит саясаты жолымен макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету, инфляция деңгейін кезең-кезеңімен 3-4 пайызға дейін төмендету, банк секторын нығайту, инвестициялық ахуалды жақсарту, бюджет шығыстарын ұтымды ету арқылы қаржылық орнықтылықты қамтамасыз ету;

– кешенді ақпараттық-технологиялық платформаларды енгізу арқылы салаларды технологиялық жаңғырту, технологиялық қайта жаратандыру, экспорттық әлеуетті және еңбек өнімділігін ұлғайту, агроөнеркәсіптік кешеннің ғылымды қажетсінуін, көлік–логистикалық инфрақұрылымның, туризмнің, сауданың тиімділігін арттыру арқылы дәстүрлі базалық салаларды дамытуға серпін беру;

– бизнесті қолдаудың институционалдық негізін одан әрі жетілдіру жолымен бизнес-ортаны кеңейту және ынталандыру, жеңілдікті микрокредиттер беру арқылы микрокредит беруді кеңейту, бизнеске мемлекеттік қызметтерді беру жолымен кәсіпкерлер үшін шығындарды қысқарту, бәсекелестікті дамыту және монополияға қарсы реттеу құралдарын тиімді қолдану арқылы экономикаға жеке капиталды тарту;

– қолжетімділікті қамтамасыз ету және білім беру деңгейін арттыру, денсаулық сақтау жүйесін, өнімді жұмыспен қамтуды, сондай-ақ атаулы сипаттағы арқылы әлеуметтік қамсыздандырудың әділ жүйесін қайта құру есебінен адами капиталдың сапасын арттыру;

– заманауи кәсіби мемлекеттік аппарат құру арқылы мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесін қалыптастыру, көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру.

Павлодар облысының әлеуметтік – экономикалық даму векторын айқындайтын және бюджетті қалыптастыру үшін база болып табылатын негізгі құжат болып табылады.

Павлодар облысының 2022-2022 жылдарға арналған бюджет жобасының негізіне шағын және орта бизнесті қолдау, аграрлық секторды, көлікті, ауылдарды сумен жабдықтауды және инженерлік инфрақұрылымды дамыту арқылы экономиканың тұрақты өсуіне жағдай жасау жөніндегі стратегиялық міндеттер кірді. Облыстық бюджет жобасында сондай-ақ облыстық бюджет комиссиясының отырыстарында қаралған облыстық депутаттардың ұсыныстары ескерілді.

Қазақстан Республикасы Бюджет кодексінің 75 бабының 2 тармағына, «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 6 бабы 1 тармағының 1) тармақшасына, «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 18 бабының 4 тармағына сәйкес 2022-2024 жылдарға арналған облыстық бюджет 3 кестенің деректеріне сәйкес мынадай көлемдерде және:

1) кірістер – 326572077 мың теңге, оның ішінде: салықтық түсімдер – 42122566 мың теңге; салықтық емес түсімдер – 1851322 мың теңге; трансферттер түсімдері-282598189 мың теңге;

2) шығындар-326340498 мың теңге;

3) Таза бюджеттік кредиттеу – (-6745982) мың теңге, оның ішінде: бюджеттік кредиттер – 6334984 мың теңге; Бюджеттік кредиттерді өтеу – 13080966 мың теңге;

4) Қаржы активтерімен операциялар бойынша сальдо - 982157 мың теңге, оның ішінде: қаржы активтерін сатып алу – 982157 мың теңге; мемлекеттің қаржы активтерін сатудан түсетін түсімдер – нөлге тең;

5) бюджет тапшылығы (профициті) – 5995404 мың теңге;

6) бюджет тапшылығын қаржыландыру (профицитін пайдалану) – (-5995404) мың теңге[2].

Зкесте – 2022-2024 жылдарға арналған облыстық бюджет біріктірілген нысанда

Показатели	Бекітілген бюджет		
	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
1. Кірістер, оның ішінде	326572077	181252783	188267055
Салықтық түсімдер	42122566	15373486	16141160
Салықтық емес түсімдер	1851322	1761718	1516662
Трансферттердің түсімдері	282598189	164117579	170609233
2. Шығындар	326340498	179417 032	188476245
3. Таза бюджеттік кредиттеу	-6745982	-7780 803	-2722158
4. Қаржы активтерімен операциялар бойынша сальдо	982157	1849 067	282157
5. Бюджет тапшылығы (профициті)	5995404	7767487	2230811
6. Бюджет тапшылығын қаржыландыру (профицитін пайдалану)	- 5995404	-7767487	-2230811
Ескертпе – Павлодар облысының экономика және бюджеттік жоспарлау басқармасының деректері негізінде жасалға, www.econompavl.gov.kz			

Қалалар мен аудандар бюджеттерінің үш жылдық кезеңге арналған кіріс бөлігінің параметрлері Павлодар облысының Мемлекеттік кірістер басқармаларымен және қалалар мен аудандардың экономика және бюджеттік жоспарлау бөлімдерімен келісілген.

Облыстық бюджетке түсетін түсімдердің 58,5 пайызын қамтамасыз ететін Павлодар, Ақсу және Екібастұз қалаларының бюджеттерінен Әлеуметтік және жеке табыс салығын аудару нормативтерінде көзделген облыстық бюджеттің негізгі кіріс көздері болып табылады.

Бюджетаралық қатынастар мемлекеттік басқару деңгейлері арасындағы функциялар мен өкілеттіктердің аражігін нақты ажыратуға, түсімдер мен шығыстарды әртүрлі деңгейдегі бюджеттер арасында бірыңғай бөлуге, сондай-ақ бюджетаралық трансферттерді айқындау әдістерінің бірлігі мен ашықтығына негізделген. Республикада бюджетаралық қатынастар трансферттермен және бюджеттік кредиттермен, ал облыстық және аудандық (облыстық маңызы бар қалалар) бюджеттер арасында кірістерді бөлу нормативтерімен реттеледі, олар облыстық мәслихаттың шешімімен белгіленеді.

Жалпы сипаттағы ресми трансферттердің үш жылдық көлемінің қолданылу кезеңінде бюджетаралық қатынастарды жедел реттеу құралы республикалық бюджеттен берілетін нысаналы трансферттер болып қала береді.

2022 жылға арналған облыстық бюджетте аудандық (облыстық маңызы бар қалалардың) бюджеттерге 4 кестеге сәйкес мынадай мөлшерде ағымдағы нысаналы трансферттер көзделген.

4 кесте – Аудандық (облыстық маңызы бар қалалар) бюджеттерге берілетін ағымдағы нысаналы трансферттер көлемі

Трансферттер	Көлемі, мың теңге
мүгедек балаларға арнаулы әлеуметтік қызмет көрсетуге	89713
еңбек нарығын дамытуға	365651
мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз етуге және өмір сүру сапасын жақсартуға	270311
көлік инфрақұрылымының басым жобаларын қаржыландыруға	1919189
елді мекендердің көшелеріне орташа жөндеу жүргізуге	96798
«Ауыл-Ел бесігі» жобасы шеңберінде ауылдық елді мекендердегі әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылым бойынша іс-шараларды іске асыру	51510
абаттандыру бойынша іс - шараларды өткізуге	386692
коммуналдық шаруашылық саласында іс-шаралар өткізуге	29020

Бюджетаралық қатынастар мемлекеттік басқару деңгейлері арасындағы функциялар мен өкілеттіктердің аражігін нақты ажыратуға, бюджеттер деңгейлері арасында түсімдер мен шығыстарды бірыңғай бөлуге негізделген. Орта мерзімді кезеңде бюджетаралық қатынастар саясаты мемлекеттік қызметтер көрсетудің жалпыға бірдей қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз етуге бағытталатын болады.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың қаржысын тиімді басқару бірнеше қадамдарды қамтиды:

1) болжау. Ағымдағы жылы қаржы қаражатының қандай көлемі қолжетімді болатынын және жергілікті маңызы бар қандай мәселелерді шешуге бағытталатынын болжау.

2) жергілікті қоғамдастықтың қажеттіліктері мен қажеттіліктерін бағалау. Қажеттіліктер мен қажеттіліктерді бағалау жергілікті өзін-өзі басқару шығындарын дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді. Бірінші кезекте қандай мәселелерді шешу қажет, ал қандай мәселелерді жергілікті қоғамдастықтың күшімен шешуге болады.

3) басымдықтарды айқындау. Ағымдағы және болашақ басымдықтарды айқындау жергілікті өзін-өзі басқару шығыстарын қаржыландырудың өзекті жоспарын қалыптастыруға және шешімін бірінші кезекте жергілікті қоғамдастық мүшелері күтетін мәселелерді қаржыландыруға мүмкіндік береді.

4) қол жеткізілген нәтижелерді бағалау. Бағалау нәтижелері болашақта тиімді жоспарлауға, өткен кемшіліктерді қайталамауға және түзету шешімдерін уақтылы қабылдауға көмектеседі.

Өңірхалқының санына сүйене отырып, өңірлерді формулалық схема бойынша «теңестіру» қағидатына негізделген жалпы сипаттағы трансферттерді есептеудің қолданыстағы әдістемесі халық өсуінің теріс серпіні бар өңірлерді, әсіресе экономиканы дамытудың аграрлық бағыты бар солтүстік өңірлерді дамыту үшін жағдай жасауға ықпал етпейді.

Оны осы өңірлер үшін қолданған кезде базалық ағымдағы шығындарды азайту жағына қайта бөлу жүреді.

Нәтижесінде, салықтық әлеуеттің өсуімен аймақ мемлекет ұсынатын қызметтердің қол жеткізілген деңгейін сақтай алмайды, өйткені оның Бюджеттік қауіпсіздігі төмендейді.

Осылайша, есеп айырысу базасын қол жеткізілген көлемнен төмен емес бекіту бөлігінде жалпы сипаттағы трансферттерді есептеу әдістемесіне толықтыру енгізу қажет деп санаймыз.

Бұл шара көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің толықтығын қамтамасыз етуге, сапасын арттыруға және өңірлердің қаржылық қамтамасыз етілуіндегі сәйкессіздікті жоюға түрткі болар еді.

Жалпы, өңірде жүргізіліп жатқан бюджет саясаты әлеуметтік-экономикалық саясаттың басым бағыттарын іске асыруға, түпкілікті нәтижелерге бағдарлана отырып, бюджет шығыстарының тиімділігін арттыруға, мемлекеттік органдардың стратегиялық жоспарлау сапасын жақсартуға бағытталғанын атап өткен жөн.

Қорытынды

Өңірлік саясат мәселелері елде тиімді мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ету үшін үлкен маңызға ие, өйткені елдің экономикалық әл-ауқаты оның аймақтарының бәсекеге қабілеттілігіне тікелей байланысты. Бұл жағдайда бюджетаралық қатынастарды, ең алдымен орталық пен өңірлер арасындағы қатынастарды дамыту өте маңызды сәт болып табылады.

Аймақтың бюджеттік стратегиясын қалыптастыру үрдісінде негізгі мақсаттарды бөлу кезінде бюджеттік саясат кіріс көздерін аймақтың бюджетіне жұмылдыруды, шығыс өкілеттіктерін қаржыландыруды ұйымдастыруды көздейтінін ескеру қажет. Осы екі базалық бағытта жұмыс істеу өңірлік деңгейде бюджетаралық реттеу жүйесін дамытпайынша мүмкін емес. Осы бюджеттік стратегияларды толығырақ қарастырыңыз және олардың әрқайсысын іске асыруда республикалық деңгейде бюджеттік кірістерді, шығыстарды және бюджетаралық реттеуді басқарудың рөлін сипаттаңыз [3].

Бюджет шығыстарының саясаты бюджет қаражатының бекітілген көлемін пайдалана отырып, мемлекеттік органдардың стратегиялық жоспарларында көзделген ең үздік тікелей нәтижеге қол жеткізу қажеттілігін негізге ала отырып, бюджетті әзірлеу және атқару арқылы мемлекеттік шығыстардың тиімділігі мен нәтижелілігін арттыруға бағытталуға тиіс. Осы мақсатта тиімділік пен нәтижелілік индикаторларына негізделген бюджетті қалыптастыру және атқару жүйесі, сондай-ақ қадағаланатын саладағы/өңірдегі стратегиялық мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу, тікелей, түпкілікті нәтижелер көрсеткіштеріне және тиімділік көрсеткіштеріне қол жеткізу (қол жеткізбеу) дәрежесін айқындауға мүмкіндік беретін орталық мемлекеттік органдар мен облыстардың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін жыл сайынғы бағалау жүйесі жұмыс істейтін болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Аудиторское заключение по итогам государственного аудита эффективности использования средств республиканского бюджета, выделенных Павлодарской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://www.gov.kz/memleket/entities/eseq/documents/details/221593>.
- 2 Об областном бюджете на 2022-2024 годы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar-econom/documents/details/247587>.
- 3 Прогноз социально-экономического развития Павлодарской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar-econom/documents/details/52257>.

REFERENCE

- 1 Auditorskoe zaklyuchenie po itogam gosudarstvennogo audita effektivnosti ispol'zovaniya sredstv respublikanskogo byudzheta, vydelennyh Pavlodarskoj oblasti [Audit report on the results of the state audit of the effectiveness of the use of the republican budget funds allocated to the Pavlodar region]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/eseq/documents/details/221593> [in Russia].
- 2 Ob oblastnom byudzhete na 2022-2024 gody [About the regional budget for 2022-2024].(n.d.). Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar-econom/documents/details/247587>[in Russia].
- 3 Prognoz social'no-ekonomicheskogo razvitiya Pavlodarskoj oblasti [Forecast of socio-economic development of Pavlodar region].(n.d.). Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar-econom/documents/details/52257> [in Russia].

З.А. Арынова^{1*}, Г.О. Ережепова¹, С.Т. Киреев¹

¹Инновационный Евразийский университет, Казахстан

Проблемы формирования и использования бюджета Павлодарской области и пути их решения

Устойчивое социально-экономическое развитие регионов определяется рядом факторов, к числу которых относится реализация эффективной бюджетной политики, играющей особую роль в выполнении социальных функций, регулировании межуровневых организационных отношений, усилении экономической и финансовой самостоятельности регионов. Эффективное управление бюджетной политикой позволяет целенаправленно использовать механизмы бюджетного регулирования на всех уровнях управления. Кроме того, он предполагает реализацию ряда функций, среди которых наиболее важной является функция контроля. В системе экономических отношений она возлагается на специализированный финансовый орган – казначейство, актуальными задачами которого являются регулирование бюджетных потоков региона, усиление контроля над поступлением и целевым использованием бюджетных средств, совершенствование межбюджетных отношений, увеличение доходной базы бюджетов за счет увеличения их собираемости.

В процессе решения этих задач возникает ряд проблем управленческого, организационного и методического характера. Их решение способствует повышению эффективности бюджетной политики региона и, как следствие, его экономическому развитию.

Цель статьи – изучить региональные особенности реализации бюджетной политики в части формирования и исполнения местных бюджетов на примере бюджета Павлодара, выявление имеющихся проблем в регионе и определение направлений совершенствования бюджетного процесса.

Методологическую основу исследования составили общенаучные и специальные методы познания: анализ и синтез, дедукция и индукция, исторический, логический, структурно-функциональный и сравнительный анализ, а также частнонаучные методы: статистико-экономический и расчетно-аналитический.

Авторы пришли к выводам о том, что формирование местного бюджета осуществляется путем применения единой методологии, единого бюджетного законодательства и ориентации на стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, разработанный для реализации главного документа системы государственного планирования на среднесрочный период – долгосрочной стратегии развития Казахстана до 2050 года. Реализация всех задач, поставленных в стратегических планах развития Республики, начнется на уровне местных бюджетов. Решение государственных задач гарантировано, прежде всего, для удовлетворения потребностей населения на местном уровне. Невозможно переоценить роль регионов на протяжении всего воспроизводственного процесса, поэтому самостоятельность, гибкость и высокая степень эффективности использования бюджетных средств на местном уровне – залог успешного развития общества, производства и бизнеса на любой территории.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, регион, доходы бюджета, расходы бюджета, финансовая система, трансферт.

Z.A. Arynova^{1*}, G.O. Erezhepova¹, S.T. Kireev¹

¹Innovative University of Eurasia, Kazakhstan

Problematic issues on the formation and use of the budget of the Pavlodar region and ways to solve them

The sustainable socio-economic development of the regions is determined by a number of factors, including the implementation of an effective budget policy, which plays a special role for the performance of social functions, regulating Inter-level organizational relations, strengthening the economic and financial independence of the regions. Effective management of budget policy makes it possible to purposefully use the mechanisms of budget regulation at all levels of management. At the same time, it involves the implementation of a number of functions, of which the control function – is the most important. In the system of economic relations, it is assigned to a specialized financial body – the Treasury. Topical tasks are: regulation of budget flows in the region, strengthening control over the receipt and targeted use of budget funds; improving inter-budgetary relations; increase the revenue base of budgets by increasing their collection; etc.

In the process of solving these tasks, a number of managerial, organizational and methodological problems arise, the solution of which contributes to improving the effectiveness of the budget policy of the region and, as a result, its economic development.

Objective - to study the regional specifics of the implementation of budget policy in terms of the formation and execution of local budgets on the example of the Pavlodar budget, identify the existing problems in the region and determine the directions for improving the budget process.

The methodological basis of the study is formed by general scientific and special methods of cognition: analysis and synthesis, deduction and induction, historical, logical, structural-functional and comparative analysis, as well as individual scientific methods: statistical-economic and computational-analytical.

The formation of the local budget is carried out through the application of a single methodology, a single budget legislation and orientation to the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, developed for the implementation of the main document of the state planning system for the medium – term period – the long-term development strategy of Kazakhstan until 2050. The implementation of all the tasks set out in the strategic development plans of the Republic will begin at the level of local budgets. The solution of State tasks is guaranteed, first of all, to meet the needs of the population at the local level. The role of regions in the entire process of reproduction cannot be overestimated, so the independence, flexibility and high degree of efficiency of using budget funds at the local level is the key to the successful development of society, production and business in any territory.

Keywords: budget, Budget Policy, region, budget revenues, budget expenditures, financial system, transfer

Қолжазбаның редакцияға келіп түскен күні: 02.03.2022 ж.